

Vier eeuwen geknutsel met een vorstelijke bouwdoos

door DANNY VERBAAN

Paleis Noordeinde onderging vanaf de zestiende eeuw een bijna eindeloze reeks verbouwingen. Steeds weer als een nieuwe hoofdbewoner zich meldde, verschenen de architecten, timmerlieden en metselaars om de kamers aan te passen aan de heersende ideeën.

Wat de ene prins of prinses met overtuigd enthousiasme liet ophangen of neerzetten, moest van de ander zo snel mogelijk worden weggehaald. Aan de voorkant van het complex zat nog een tijdje een rechthoekige dakopbouw, maar die is later weer in de vuilcontainer verdwenen. Enkele gebouwen aan de achterzijde overkwam hetzelfde. Ze gingen rond 1815 resoluut tegen de vlakke, omdat de bouwkundige kwaliteit te wensen overliet. Bovendien ontstond op die manier de ruimte om twee andere, moderne vleugels voor koning Willem I op te trekken.

Medewerker Piet Lekkerkerk van het Haags Historisch Museum (HHM) zette zich aan een gedegen onderzoek naar het geknutsel op ware grootte met de koninklijke bouwdoos. Zijn spuurwerk resulteerde in het gisteren gepresenteerde boek met de eenvoudige titel 'Paleis Noordeinde' (De Walburg Pers, 96 pagina's, f 17,50, verschenen in de Kleine Monumenten Reeks). Ook zorgde Lekkerkerk met L. van der Klooster, conservator van de afdeling topografie van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, voor de samenstelling van de eveneens gisteren geopende tentoonstelling 'Het Oude Hof aan het Noordeinde 1591 - 1991', tot begin oktober te zien in het HHM aan de Korte Vijverberg.

Beslommeringen

De aanleiding voor boek en tentoonstelling is dat precies vierhonderd jaar geleden Louise de Coligny zich als eerste lid van de familie Van Oranje-Nassau aan het Noordeinde vestigde. Het ging niet van harte, want veel liever bleef ze in Middelburg, ver weg van alle drukte en beslommeringen. De Coligny was daar gaan wonen na de moord in 1584 van Willem van Oranje, haar kersverse echtgenoot. De twee gaven elkaar goed een jaar eerder het ja-woord. De Vader des Vaderlands had er op dat moment al drie huwelijken op zitten.

Louise de Coligny nam zich voor op den duur terug te keren naar haar geboorteland Frankrijk, maar de Staten Generaal en stadhouder prins Maurits wilden per se dat Frederik Hendrik, de jongste Oranjetelg, in Den Haag zou opgroeien. Maurits zag het jongetje als zijn opvolger en achtte een gedegen militaire opleiding noodzakelijk.

Bovendien zat De Coligny nog met vier ongetrouwde dochters uit een eerder huwelijk van Willem van Oranje. En die moesten aan een man worden geholpen, aldus Van der Klooster. „Dat was vanuit Den Haag makkelijker te regelen; Middelburg was maar een achteraf plaats wat het diplomatieke verkeer betrof”. En, ter geruststelling: „Ze zijn alle vier keurig getrouwd”.

Aanvoerder

Voordat De Coligny met haar gezin en de hofhouding de reis naar Den Haag kon aanvaarden, moest eerst een passend huis worden gevonden. De Staten van Holland lieten wat dat betreft hun oog vallen op het huis stadspaleis van Jacob Weytsen, de heer van Brandtwijk, die zijn rijke stadspaleis verhuurde aan graaf Philips van Hohenlohe,

een aanvoerder in het leger van Maurits. De woning was in 1533 gebouwd door Willem Goudt, een uiterst succesvol ambtenaar aan het grafelijk hof.

Van Hohenlohe bleek bereid voor De Coligny zijn biezen te pakken, waarna de prinses, met Frederik Hendrik en haar stiefdochters begin augustus 1591 kwamen voorrijden.

Ondanks haar aanvankelijke aarzelingen, voelde de weduwe Van Oranje zich al snel zeer op haar gemak. Ze ging een actieve rol spelen in de onderhandelingen met Spanje, die uiteindelijk resulteerden in het Twaalfjarig Bestand (1609 - 1621). 'Het was zo'n gaan en komen van karossen met onderhandelaars en delegaties, dat de bestrating van het Noordeinde er zwaar onder te lijden had', meldt Lekkerkerk in zijn boek. 'Het was zelfs zo erg dat de omwonenden zich beklagden bij de Staten van Holland. Die moesten constateren dat de klachten terecht waren. Daarom betaalden zij de kosten van het herstellen van het wegdek'.

Goudkleurig

Na het overlijden van De Coligny namen Frederik Hendrik en zijn gemalin Amalia van Solms voor korte tijd hun intrek in het paleis. Volgens een inventaris uit 1632 waren de wanden er bedekt met aan elkaar genaaide, met bladzilver beplakte stukken leer. Daarop was een dikke laag gele vernis aangebracht, die de vertrekken in een goudkleurig schijnsel zetten. De zolder stond vol met schilderijen en oude meubelstukken. In het huis bevonden zich ook nog veertien bedden met 27 dekens, twaalf tinnen waterpotten en elf vurenhouten berkeden.

Auteur Lekkerkerk volgde de bewoners op de voet, maakt ook uitvoerig melding van de galadiners, de rijke ontvangsten, vorstelijke logées en de na-oorlogse periode waarin het gebouw in gebruik was bij het later naar de Badhuisweg verhuisde Institute of Social Studies. De toon van het (rijk geïllustreerde) boek is licht, hoewel over enkele details wel wat al te makkelijk wordt heengestapt. De brand die op 18 mei 1948 een groot deel van het gebouw in de as legde, wordt afgedaan in vier zinnen. Ook steeg in 1783 vanuit de tuin voor de allereerste keer in Nederland een luchtballon op, maar dat is slechts in een uiterst summier fotobij-schrift te lezen.

Lekkerkerk staat (gelukkig) wel uitvoerig stil bij het lezenswaardige geharrewar rond de

erfenis van Willem III. Deze stadhouder, tevens koning van Engeland, stierf in 1702 zonder kinderen achter te laten. Zijn bezittingen kwamen in handen van de nog minderjarige neef Johan Willem Friso, een Friese achterkleinzoon van stadhouder Frederik Hendrik.

Maar koning Frederik I van Pruisen pikte dat niet. Met de bijbehorende bewijsstukken in de hand wees hij op de laatste wil van dezelfde Frederik Hendrik: die bepaalde dat al zijn bezittingen automatisch in handen van de Pruisen moesten komen, zodra zijn familiegeslacht in mannelijke lijn zou uitsterven. En dat was dus gebeurd met het overlijden van Willem III, meldde Frederik I strijdlustig. Hij eiste terstond de goederen voor zich op die ooit aan Frederik Hendrik hadden toebehoord, inclusief het paleis aan het Noordeinde. Om de volgens hem uiterst onverkwikkelijk affaire zo snel mogelijk in orde te maken, kwam de Pruisische koning hoogstpersoonlijk naar Den Haag. Gedurende vijf weken verbleef hij aan het Noordeinde, daarna keerde hij onverrichterzake terug. Het weerhield hem er niet van om vanuit zijn Duitse residentie enkele verbouwingen door te voeren, de tuin open te stellen voor het Haagse publiek en om zijn relaties uitgebreid in het paleis te laten logeren. Na het overlijden van koning Frederik meldde omstreeks 1713 diens opvolger zich in Den Haag. Niet zo zeer om een oplossing te bedenken, maar om de mooiste kunststukken uit te zoeken, die hij doodleuk meenam naar Berlijn. De Staten van Holland reageerden geschrokken en lieten ogenblikkelijk alles verzegelen.

Het zou dertig jaar duren voordat de erfkwestie was geregeld; het bézit kwam er 1754 terug bij de Oranje-Nassaus toen Anna van Hannover, de weduwe van stadhouder Willem IV, er in slaagde het gebouw te kopen. Het langdurige gekrakeel had het pand geen goed gedaan; onderhoud was achterwege gebleven en Van Hannover liet serieus onderzoeken of het niet beter zou zijn de hele boel te slopen. De schade bleek mee te vallen, maar wel achtte de prinses het de hoogste tijd voor een grondige verbouwing. De zoveelste